

Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel
(editori)

Procese și contexte social-identitare la minoritățile din România

PROCESE ȘI CONTEXTE SOCIAL-IDENTITARE LA MINORITĂȚILE DIN ROMÂNIA

Editori: Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel

EDITURA
INSTITUTULUI PENTRU
STUDIEREA PROBLEMELOR
MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

KRITERION

Cluj-Napoca, 2009

JAKAB Albert Zsolt – PETI Lehel

Procese etnoculturale și integrare – cercetarea minorităților naționale din România

Potrivit recensământului din 2002, 10,5 % din populația României s-a declarat ca aparținând unei minorități etnice. Totuși, având în vedere această proporție, au existat prea puține încercări de tematizare a minorităților din punct de vedere istoric, etnografic sau sociologic. Firește, proporțiile sunt diferite în ceea ce privește volumul cercetărilor realizate în cazul fiecărei comunități.

Minorităților naționale a fost până la această oră prea puțin cercetate. Intelectualii și cercetătorii anumitelor etnii s-au concentrat continuu asupra existenței minoritare pe care au trăit-o și la formarea căreia au contribuit într-o oarecare măsură, dar cu puține excepții, sistemele instituționale ale minorităților nu au putut oferi sprijin pentru cercetări științifice și astfel s-au realizat puține analize structurate sau sinteze cuprinzătoare. În consecință, aceste lucrări (de istorie locală de cele mai multe ori) au captat rareori atenția sferei științifice și publice, atenție pe care ar fi meritat-o.

Am selectat pentru acest volum câteva dintre aceste lucrări care, în ceea ce privește caracterul potrivit al metodelor aplicate, critica consecventă a surselor, într-un cuvânt nivelul lor științific, merită pe deplin să apară într-un volum conceput pentru un public mai larg. Autorii acestor studii arată, dintr-o perspectivă interioară, istoria locală, evenimentele istorice, prezentul și valorile minorității din care fac parte. Considerăm că această viziune oferă o interpretare autentică a realității sociale în cazul minorității respective.

De mai mulți ani, Muzeul din Arad a inițiat și a sprijinit în mare măsură cercetarea surselor de istorie locală despre minorități. Contribuind la cercetarea și promovarea culturii minorităților naționale prin organizarea a mai multor conferințe internaționale despre conviețuirea interetnică și valorile multiculturalismului, Elena Rodica Colta are merite incontestabile în acest domeniu. Îi mulțumim pe această cale pentru ajutorul acordat în elaborarea acestui volum.

Faptul că de cele mai multe ori cercetători ce provin din țara-mamă a minorităților au inițiat cercetarea proceselor sociale și a culturii minorităților etnice este des întâlnit. Din păcate, aceste lucrări nu au devenit parte a dezbaterii științifice autohtone, decât cu câteva excepții. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale din Cluj-Napoca, care funcționează din 2007, consideră necesară integrarea acestor lucrări în circuitul cercetării sociale, de aceea am inclus în volumul prezent și studii scrise de către cei mai buni cunoscători ai acestora, traduse din limbile minorităților respective.

Studiile incluse în volumul „*Procese și contexte social-identitare la minoritățile din România*” utilizează diverse instrumente metodologice și teoretice, dar în același timp ele diferă din punct de vedere conceptual. Totuși, cititorul ține în mână un volum unitar, ceea ce rezultă în primul rând din obiectul analizei, și anume din faptul că toate studiile din acest volum analizează și interpretează un element al prezentului sau al trecutului sociocultural, al mecanismelor identitare și al strategiilor de viață în cazul minorităților naționale din România. În ciuda diferențelor conceptuale, studiile sunt unitare și în sensul că ele au fost concepute în spiritul multiculturalismului.

Volumul conține studii de istorie socială, istorie locală, etnografie, antropologie, sociologie și istorie politică despre armenii, bulgarii, carașovenii, evreii, sașii (germanii), grecii, italienii, rușii lipoveni, sârbii, turcii și ucrainenii din România. Celelalte minorități (cum ar fi maghiarii și romii) au fost bine reprezentate și cercetate până acum, astfel că ele sunt doar menționate aici: cititorul poate afla noutăți despre aceștia în ceea ce privește conviețuirea etnică și sistemele de relații cu celelalte minorități. Volumul apare în două limbi (română și maghiară) pentru a face cunoscute aceste lucrări unui public mai larg (de exemplu pentru publicul, respectiv minoritățile din Ungaria). De asemenea, două volume de studii editate de către Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale se află în curs de apariție (în limba română și maghiară);

în ele vor fi publicate studii despre istoria, cultura, procesele demografice și identitare ale minorității cehe și celei slovace (coordonatorii volumului sunt Albert Zsolt Jakab și Lehel Peti).

Autorii studiilor din prezentul volum sunt cercetători autohtoni și străini (din Bulgaria, Finlandia, Serbia, Ucraina și Ungaria) care analizează cultura, societatea și sistemul instituțional al câte unei minorități. Pentru acest volum am selectat lucrări, respectiv am lansat invitația către acești autori de a trimite studii în care prezintă minoritățile nu numai în mod general, ci dezvoltă aspecte importante care pot fi considerate specifice pentru minoritatea respectivă.

Diaspora armeană din Bazinul Carpatic este minoritatea care aspiră la integrare încă de la formarea sa din secolele XVII–XIX. În studiul său, Bálint Kovács evidențiază faptul că această populație din Caucaz și-a produs propria sa moștenire literară în limba maghiară pe parcursul a două secole. Astfel, nu atât limba, cât mai degrabă religia semnifică identitatea etnică a armenilor. Pentru creștinii armeni-gregorienii (creștinii de rit vechi) uniunea cu biserica catolică din Roma a fost o posibilitate de integrare, fapt ce a contribuit și la dezvoltarea instituționalizării bisericești. În opinia autorului, societatea armeană din Transilvania a devenit unitară și, în ciuda diversității diasporelor armenice, s-a maghiarizat aproape în totalitate până la sfârșitul secolului XIX. Pe parcursul mișcărilor naționale atât de caracteristice Europei, intelectualii armeni și-au reprodus identitatea sub ideologia națiunii armenice: pe baza acesteia ei s-au simțit ca făcând parte din națiunea maghiară, dar în sens cultural s-au considerat armeni. Autorul vorbește despre renașterea culturală (armeană) în acest context al procesului de creare a identității.

Blagovest Njagulov prezintă foarte detaliat istoria comunității bulgare, inclusiv probleme politice și teritoriale, procese demografice legate de populația de bulgari. El atrage atenția asupra faptului că comunitatea bulgară din Banat este cea mai veche dintre diasporele bulgare răspândite în lume. Această comunitate s-a bucurat de o dublă renaștere culturală la mijlocul secolului al XIX-lea, respectiv în anii 1930. Limba bulgară vorbită a fost introdusă în învățământul școlar la mijlocul secolului XIX, iar în același timp, limba bulgară a devenit și limba liturghiei. A doua renaștere etnoculturală a însemnat întărirea atât a relațiilor cu țara mamă cât și cea a mișcării etnopolitice pentru drepturile minorităților. Autorul scoate în evidență faptul că toate comunitățile bulgare din România (în Banat, Oltenia, Muntenia și Moldova) au avut un rol semnificativ în

creșterea productivității economiei române, ele având merite în domeniile agriculturii (grădinarii bulgari sunt cunoscuți peste tot), creșterii animalelor, meșteșugăritului și comerțului. Căderea socialismului și democratizarea României a atras revitalizarea etnică a comunităților bulgare. Practic, toate minoritățile din România au beneficiat de procesul de democratizare și de creșterea drepturilor minoritare. În final, autorul își îndreaptă atenția asupra instituțiilor culturale și de protecție a drepturilor, și, însumând rezultatele favorabile obținute de către acestea, este de opinie că ele avut rolul cel mai important în păstrarea identității etnice a minorității bulgare.

Bulgarii s-au stabilit la nord de Dunăre încă din secolul XIV. În prezent ei au nu numai religii diferite (bulgarii din Banat sunt catolici, iar comunitățile din sudul țării sunt ortodoxe), dar sunt diferiți și din punct de vedere etnocultural. Cu toate acestea, în ceea ce privește cele mai importante componente ale conștiinței de națiune (conștiința de origine comună, limba, folclorul și structura comunităților bulgare), putem vorbi de o singură națiune bulgară. Concentrându-se în primul rând pe relații politice și socioculturale, Katerina Karabancheva nuanțează în studiul ei și mai mult imaginea despre istoria și prezentul bulgarilor din România. Autoarea începe cu prezentarea motivelor pentru care bulgarii s-au stabilit în Banat, după care prezintă condițiile în diferite perioade istorice (sub autoritate maghiară, habsburgică și română), iar în final tratează problematica drepturilor minoritare și participarea politică a reprezentanților minorității bulgare.

Croații au ajuns pe teritoriul României în trei valuri: în secolele XIII–XIV (pe teritoriul actual al județului Caraș-Severin), în secolul XVI (județele Arad și Timiș), respectiv în secolul XVIII. Punând accent pe schimbarea portului popular, Maria Vasinca Hadiji prezintă în studiul ei istoria și cultura materială a croaților (carașovenilor) care trăiesc în zona montană din Banat. Autoarea evidențiază importanța modului de viață tradițional în ceea ce privește conservarea culturii, fapt care, în ciuda procesului de asimilare și al interferențelor culturale și etnice, a contribuit la păstrarea identității și a caracteristicilor etnoculturale ale acestei minorități. Maria Vasinca Hadiji descoperă identitatea etnoculturală și în portul popular, care, cu toate că include multe elemente ale portului popular românesc, prin folosirea unor motive ornamentale sau a unor accesorii în coafurile femeilor, și-a păstrat până astăzi caracterul său unic.

În studiul său, Jenő Glück prezintă în mod detaliat comunitățile evreiești din Arad și împrejurimi din perioada 1849–1918. Autorul relatează schimbările privind regulamentul de funcționare al comunităților evreiești, eforturile depuse pentru acceptarea religiei evreiești și exigențele de autonomie. Diferențele de opinie între comunitățile ortodoxe și cele neologi, adică dezbaterea dacă ar trebui să existe o singură confesiune sau două confesiuni cu regulamente diferite, a împiedicat în mod semnificativ interesele evreiești. În comunitatea arădeană, evreii erau în majoritate neologi, dar exista și un grup mai restrâns, de rit ortodox. Pe baza unor surse de arhivă, Jenő Glück analizează în mod detaliat sistemul de ajutor social și educațional al comunităților evreiești, sistem care era foarte bine organizat și capabil de auto-întreținere și prin care evreii i-au ajutat de multe ori pe nevoiași, indiferent de apartenența etnică sau religioasă.

Lucian Nastasă analizează rolul evreilor în procesele de modernizare ale societății române în perioada instaurării și consolidării comunismului (1945–1965). Nastasă afirmă faptul că regimul comunist a restrâns formele de manifestare ale identității evreiești. Propagarea ateismului a redus rolul politic și de semnificație identitară a factorului religios în cazul acestor grupuri create pe bază religioasă.

Distanțele culturale și sociale între populația evreiască și cea neevreiască s-au micșorat în urma asimilării voluntare sau forțate, ceea ce a condus la pierderea identității. Conform lui Nastasă, după Holocaust, evreii au avut un rol important în construirea socialismului, ceea ce s-a văzut și în strategiile de dezvoltare instituțională de după 1947 (de ex. înființarea unor partide și organizații liberale sau de stânga). Cu toate că stabilirea și menținerea relațiilor internaționale a devenit posibilă și pentru evreii din România, consolidarea regimului comunist a condus la înghețarea treptată a acestora. După argumentele lui Nastasă, eliminarea treptată a participării politice a evreilor și noul antisemitism i-a forțat pe evreii din România să emigreze către Israel, Europa de Vest, respectiv către America de Nord și de Sud. Mișcările sioniste au jucat aici un rol cheie prin faptul că ei au pregătit migrația evreilor.

Ferenc Pozsony cercetează sașii din Transilvania de mai multe decenii. În studiul său inclus în acest volum, el prezintă dezvoltarea istorică a instituțiilor de bază (auto-organizatorice) ale societății săsești. Din secolele XV–XVI, pe lângă asociațiile cuprinzând stratul de jos al burghezilor, breslele și unitățile locale (vecinătățile) au fost instituțiile cele mai semnificative. Autorul face analiza structurii, funcțiilor și a situației financiare

a vecinătăților, accentuând gradul înalt de codificare scrisă al acestora. În același timp, el prezintă structura și funcționarea instituțiilor sociale organizate pe bază de gen și vârstă (grupe de bărbați, de fete și de femei). Stratificarea se explică prin îmburghezirea timpurie a societății săsești, ceea ce treptat a reorganizat relațiile de gen. Grupurile de fete și de femei apărute în urma grupurilor de bărbați semnaleză un fel de emancipare. În opinia lui Pozsony, societățile de femei create în orașele și satele săsești din Transilvania relativ devreme, la începutul secolului XIX, constituie tocmai evidența pentru dezvoltarea mai rapidă, îmburghezirea și modernizarea societății săsești.

Este important să menționăm faptul că și unii cercetători „independenți” din vest au efectuat cercetări asupra minorităților naționale din România, dar rezultatele acestora nu au fost incluse în bibliografiile autohtone. De exemplu, cunoscutul etnograf finlandez Bo Lönngqvist a coordonat un proiect de cercetare privind diferite aspecte ale diversității etnice din Banat. Cititorul poate afla despre rezultatul acestui proiect prin intermediul studiului scris de către Pasi Hannonen, care prezintă o analiză cu privire la atitudinile minorităților din Banat (care au suferit de nenumărate ori din cauza politicilor la nivel internațional) prin observația participativă și metoda istoriei orale. Autorul acordă o atenție specială percepțiilor minorităților germane și maghiare, respectiv stereotipurilor datorate conviețuirii interetnice. Autorul utilizează metafora „lanțuri sparte” pentru a desemna atitudinea minorității germane din Banat în legătură cu migrația unei părți mari din populația germană care a avut ca rezultat destrămarea comunităților și întreruperea continuității între generații.

Narcisa Știucă prezintă minoritățile din două localități dobrogene: mitul de origine al localității Izvoarele, modurile de viață, familia, rude-nia extinsă, obiceiurile, credința și tradițiile populare apar ca elemente importante ale identității comunității elene/grecești din această localitate. Comunitatea analizată își afirmă identitatea elenă/grecescă și se prezintă ca un purtător al tradițiilor arhaice rustice, care se potrivește la perfecție modelului cultural dobrogian. În opinia autoarei, modelul dobrogian reproduce la scară mică modelul cultural balcanic, în care calvada etnică, religioasă și a obiceiurilor populare permit împrumuturi și mixturi culturale.

Comunitatea italiană din localitatea Greci este cealaltă etnie analizată. Aceasta a venit pe teritoriul României în mai multe etape, din diferite regiuni ale Italiei. Pe lângă diferența dintre români și italieni, acest grup etnic se articulează și prin dihotomia catolicism–ortodoxie. Însă, la nivelul comunității, coloniștii sosiți în diferite valuri sunt separați și prin diferențierea făcută între pietrari și agricultori, respectiv și în funcție de integrarea lor în societatea locală (cei cu pașaport și cei naturalizați aici). Autorul prelucrează datele colectate prin metoda istoriei orale în baza analizei de istorie socială și a modului de viață, accentuând rolul tradiției populare și al sărbătorilor creștine în marcarea identității.

Pe baza unui teren antropologic-etnografic efectuat de către un grup format din cercetători din România și Ungaria, Ferenc Fodor prezintă rușii lipoveni, o altă minoritate care a fost, până recent, mai puțin cercetată. Autorul revizuieste mai întâi literatura săracă despre populația de ruși-lipoveni, după care prezintă situația actuală a comunităților de ruși-lipoveni: strategiile economice (pe lângă ocupațiile tradiționale, munca în străinătate capătă un rol din ce în ce mai important), viața religioasă, portul, obiceiurile alimentare, și procesele demografice ale acestei comunități.

Mai departe, este afirmat faptul că ruși-lipoveni se diferențiază de românii ortodocși prin religia lor de rit ortodox vechi. Cu toate că unele grupuri semnificative din punct de vedere lingvistic s-au asimilat pe parcursul timpului, ele și-au păstrat identitate lor lipoveană (de ex. rușii lipoveni din județul Tulcea), fapt dovedit și de recensământul din 2002. Conform acestuia, în România sunt 35 791 ruși-lipoveni (0,2% din populația totală). Majoritatea rușilor-lipoveni trăiesc în mediu rural, iar faptul că, față de orașe, satele sunt mai închise, împiedică asimilarea acestor comunități.

Mirjana Pavlović interpretează caracteristicile etnoculturale ale comunității sârbești din Timișoara, respectiv câteva aspecte ale identității culturale bănățene. Acestea sunt considerate elemente importante și pentru identitatea etnică a sârbilor. După prezentarea contextului istoric, autoarea analizează construcții ale identității etnice/naționale pe baza rezultatelor obținute pe un eșantion.

Conștiința de origine comună și „tradiția” (religia ortodoxă, limba maternă și folclorul, inclusiv obiceiurile populare) sunt considerate de către autoare ca fiind cele mai importante componente ale identității sârbilor. Conform unui aspect interesant al rezultatelor, pe lângă conștiința de

apartenență la colectivitățile sârbești/românești, identitatea regională bănățeană și conștiința de apartenență la colectivitatea europeană permit asumarea unei identități duble.

Conform surselor istorice, sârbii s-au stabilit la Arad încă din Evul Mediu. În studiul său, Ljubivoje Cerović prezintă foarte detaliat istoria comunității sârbești din Arad. Din acest studiu reiese faptul că sârbii din Arad au un trecut foarte bogat, dar care a avut și aspecte negative datorită vulnerabilității acestei mici comunități față de politica internațională. Autorul prezintă procesele demografice care au influențat structura comunității, procese care arată o scădere a numărului membrilor comunității în ultimii treizeci de ani. Autorul afirmă faptul că, în ciuda numărului redus, comunitatea sârbilor dispune de valori culturale foarte bogate.

Sergei Hacman se angajează să prezinte și să analizeze relațiile interetnice în contextul cooperării dintre statul român și cel ucrainean. După prezentarea contextului istoric, autorul susține că, în urma circumstanțelor și a dezvoltării unor instituții în cadrul societății civile, au apărut noi forme ale relațiilor româno-ucrainene, cum ar fi cele din sectorul educațional și academic, dar și cooperarea euroregională cu potențialul de a deservi și interesele economice, respectiv inițiativele civile care vizează cultura în ansamblul ei (de ex. festivaluri, ceremoniale de dezvelire). Pe lângă acestea, autorul trece în revistă atât convențiile, dispozițiile, cartele care stabilesc și în mod oficial condițiile legale și diplomatice pentru cooperare, cât și alte reglementări diplomatice care asigură funcționarea comisiilor interguvernamentale pentru drepturile minorităților. Pentru armonizarea cooperării interetnice transfrontaliere și pe viitor, autorul oferă propuneri importante, cum ar fi organizarea unor training-uri pentru liderii organizațiilor nonguvernamentale, lărgirea activității comisiei interguvernamentale româno-ucrainene, stabilirea unor centre de informare, etc.

În studiul său, Mictat Gârlan se concentrează pe minoritatea turcă și cea ucraineană din Dobrogea. Cercetarea a pornit de la premiza conform căreia diferențele culturale și etnopsihologice sunt evidente la nivelul observării empirice. Pentru a analiza caracteristicile psihologice ale diferitelor etnii, autorul prezintă un model metodologic coerent, valid și operațional. În acest scop a fost aplicat un chestionar care a inclus și măsurarea distanței sociale. Eșantionul a fost de 350 persoane și a vizat nouă etnii (români, armeni, greci, italieni, turci, tătari, ucraineni, rușii-lipoveni și romi). Studiul conține date istorice, statistici și analize referi-

toare la minoritatea turcă și cea ucraineană, respectiv tabele în care sunt evaluate și totalizate trăsăturile valorice, de caracter și caracteristicile de atitudine ale celor două etnii. Punctul forte al sondajului constă în faptul că au fost incluse nu numai valorile și trăsăturile caracteristice ale celor două etnii, dar și percepția unuia față de celălalt.

Elena Rodica Colta analizează percepțiile despre cealaltă etnie și narativele de auto-identificare ale etniilor care conviețuiesc în zona de graniță dintre Criș și Mureș. Această regiune este un nod al relațiilor interetnice, un punct de întâlnire pentru mai multe etnii: este spațiul de metisaj și de rivalizare în ceea ce privește auto-reprezentările, concepțiile asupra istoriei și practicile de identitate ale maghiarilor și românilor din România, ale românilor din Ungaria, respectiv ale germanilor, sârbilor și evreilor. Elena Rodica Colta analizează practicile de conviețuire și de izolare în tradiția națională în contextul ideologic al europenității și al central-europenității.

Studiile din acest volum analizează elementele etnoculturale ale minorităților naționale care au un trecut bogat. Ele dovedesc faptul că aceste minorități s-au adaptat bine la realitatea socioculturală în care trăiesc. Integrarea minorităților naționale în societatea românească și în trendurile europene a avut un efect favorabil asupra proceselor economice și a contribuit la crearea diversității culturale.

Volumul conține studii care utilizează diverse instrumente metodologice și teoretice care în același timp, diferă din punct de vedere conceptual. Totuși, cititorul ține în mână un volum unitar, scris în spiritul multiculturalismului. Toate scrierile din acest volum analizează și interpretează un element al prezentului sau al trecutului sociocultural al minorităților naționale din România.

ISBN 978-606-92223-5-5

ISBN 978-973-26-0971-2

9 786069 222355